

*e-ISSN: 2636-8730

*Makalenin Türü: Araştırma Makalesi / Research Article

*Geliş Tarihi / First Received: 31.10.2025

*Kabul Tarihi / Accepted: 01.12.2025

*Atıf Bilgisi: Yıldız, A. D. (2025). "Tarık Buğra'nın Dört Romanında Dört Ölüm (Osmancık, Küçük Ağa, Yağmur Beklerken, Dönemeçte)". Hars Akademi, 8 (2), 90-102.

*Citation: Yıldız, A. D. (2025). "Four Deaths in Tarık Buğra's Four Novels (Osmancık, Küçük Ağa, Yağmur Beklerken, Dönemeçte)". Hars Akademi, 8 (2), 90-102.

*DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18069552>.

TARIK BUĞRA'NIN DÖRT ROMANINDA DÖRT ÖLÜM (OSMANCIK, KÜÇÜK AĞA, YAĞMUR BEKLERKEN, DÖNEMEÇTE)

Alpay Doğan YILDIZ*

Öz

Tarık Buğra, romanlarında Türkiye'nin geçirdiği önemli siyasi değişim süreçlerini konu edinen bir romancı olmasıyla bilinir. Osmanlı'nın beylikten devletleşmeye geçişi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve katılımcı demokrasi arayışları yazarın ana konuları arasındadır. Buğra, ana konularını tartışırken çok farklı konular romanlarına girer. Bu durum roman türünün gereğidir. Ölüm, yazarın romanlarına giren konulardan biridir. Her romancıda olduğu gibi Tarık Buğra'nın romanlarında da ölen kişiler vardır. Yazarın kimi romanlarında bazı ölümlerin uzunca anlatıldığı görülür. Ölüm öncesi gelişmeler, ölüm anı, ölüm sonrası sırasıyla verilir. Ölümler kimi roman kişileri üzerinde etkili olur. Bu kişiler bazen başkışidir. Bazen başkışinin kendisi ölür. Romanlarda, bu ölümler ve ölümün kendisi üzerine yorumlar yapılır. Yazarın farklı zamanlarda yazılmış romanlarındaki ölümlerin anlatımında ortak yönler görülür. Roman kişilerinin ve anlatıcının ölüm hakkındaki yorumlarında benzerlikler vardır. Ölümler, romanlara konu olan olay zamanlarında toplumun ölümüne bakışı hakkında malzeme verir. Bu makalede *Osmancık*, *Küçük Ağa*, *Yağmur Beklerken*, *Dönemeçte* romanlarından yola çıkılarak azarın ölüm konusuna nasıl yaklaştığı tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tarık Buğra, ölüm, roman.

FOUR DEATHS IN TARIK BUĞRA'S FOUR NOVELS (OSMANCIK, KÜÇÜK AĞA, YAĞMUR BEKLERKEN, DÖNEMEÇTE)

Abstract

Tarik Buğra is a novelist who addresses the significant political transformations that Turkey has undergone in his novels. The transition of the Ottoman Empire from a principality to a state, the founding of the Republic of Turkey, and the quest for participatory democracy are among the author's main topics. While addressing these main themes, Buğra also deals with various subjects as required by the novel genre. Death is one of them. As in every novelist's work, some characters die in his novels, and some deaths are described in detail. The events preceding death, the moment of death, and following death are narrated in sequence. Deaths affect some characters in the novels. Sometimes the main character himself dies. Comments are made about these deaths. Similarities can be observed in the depiction of deaths in the author's novels. The characters' and narrator's interpretations of death are also similar. Deaths reveal society's perspective on death. This article discusses how the author approaches the subject of death, based on his novels *Osmancık*, *Küçük Ağa*, *Yağmur Beklerken*, and *Dönemeçte*.

Keywords: Tarık Buğra, Death, novel.

* Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Tokat. alpaydogan.yildiz@gop.edu.tr / ORCID: 0000-0002-8930-286X.

Giriş

İnsan gerçekliğinin bir parçası olan ölüm, sanatçıların eserlerinde ele aldıkları başlıca konulardan biridir. Edebiyat ve ölüm konusu yan yana düşünülünce muhtemelen ilk anda ölümü ele alan şiirler, şairlerin dizelerine yansıyan ölüm hakkında yorumlar, tespitler gelir. Ölüm, konusu hayat; hayatın içindeki insan olan hikâye ve roman dünyasında da görülür. Düşünülünce, hikâye ve romanlarda ölen pek çok kişi aklımıza gelir. Kimi ölümler olayların akışı içinde gelip geçerken kimi ölümler romandaki olay akışının önemli bir aşamasına denk gelebilir. Kimi ölümler roman kişilerinin, daha da önemlisi başkişinin duygu ve düşünce dünyası, kararları üzerinde etkili olabilir. Ölümler hikâye/roman dünyasında kısaca anlatıldığı gibi uzun da anlatılabilir. Hikâye ve romanlardaki ölümler, söz konusu ölümün kurgu dünyadaki yeri açısından ele alınabileceği gibi eserin yazarının ölüme bakışını göstermesi açısından da yorumlanabilir. Yine, diğer olaylar gibi ölüm de hikâye/romana konu olan zaman dilimindeki insanların o olaya bakışları hakkında fikir verebilir.

Tarık Buğra'nın romancılığının ilk akla gelen özelliklerinden biri, Türkiye'nin geçirdiği tarihsel dönemeçleri ele almasıdır. Yazarın romanlarında ölen onlarca kişi tespit edilebilir. Ancak Tarık Buğra'nın romanlarındaki kimi ölümlerin olay süreci üzerinde işlevsel ve bu ölümlerin romandaki önemli kişiler üzerinde etkili olduğu görülür. Yine bu ölümler üzerinden gerek anlatıcı yoluyla gerekse roman kişileri üzerinden Tarık Buğra'nın ölüme bakışı hakkında da söz söylenebilir. Tarık Buğra'nın ölüm süreçlerini ve ölüm anlarını uzun uzadıya anlattığı roman kişileri vardır. Yazarın romancılığı hakkında yapılan kapsamlı çalışmalarda içerik incelemelerinde “ölüm”e bir başlık olarak yer verilmez (Yılmaz 2012; Bulut 2014). Bu yazıda, Tarık Buğra'nın *Osmancık*, *Küçük Ağa*, *Yağmur Beklerken* ve *Dönemeçte* romanlarında dört kişinin ölümü üzerinden tespit ve değerlendirmeler yapılacaktır.

Tarık Buğra'nın Dört Romanında Dört Ölüm

Osmancık (Buğra, 1998) romanı Osmanlı Devleti'nin beylikten devlet olmaya geçiş sürecini Ertuğrul Gazi, Osman Bey/Gazi ve Orhan Bey çizgisinde anlatır. Romanın merkezinde Osman Bey'in hikâyesi vardır: Babası Ertuğrul Gazi'den “bey”liği devralan Osmancık önce “Osman Bey”, savaşlar kazanınca “Osman Gazi”, Selçukludan sancak ve tuğ alınca “Osman Gazi Han” olur. Beyliği toprak ve daha önemlisi teşkilat olarak bir yere getirir. Yaşlanınca, beylik oğlu Orhan'a devredilir. Romanda olaylar, Orhan Bey'in Bursa'yı fethettiği müjdesinin Osman Gazi'ye verilmesiyle biter. Olayların başlama zamanına dair kesin bir şey söylenemese de olayların bitiş zamanı (Bursa'nın fethi) Nisan 1326'dır. Tarık Buğra, romanının merkezine hayat hikâyesini aldığı Osman Bey'in ölümünü Bursa'nın fethi günlerine denk getirir.

Tarık Buğra, *Osmancık*'ta olayları bir ölüm sahnesi parantezinde anlatmayı tercih etmiştir. Kurduğu devlet ileride bir dünya devletine dönüşecek insanın/Osman Bey'in hikâyesinin anlatıldığı romanın ilk kelimesi “ölüm”dür. Romanın ilk cümleleri şöyledir:

“ÖLÜMDÜR bu gelen. Azrail'in ayak sesleridir işittiği. Biliyor bunu; çoktandır. Ama gene de hazır değildir. Bir burukluk var içinde. Allah'tan nice zamandır, gece gündüz dudakları kıpır mehil diliyor. Son göç'ün, o tek başına çıkılan büyük yolculuğun, bu yalan dünyadan ayrılışın yaklaştığını bahar başlangıcında, badem ağaçlarının çiçeğe durduğu günlerde sezmişti: - 'Oğul, ben öldüğüm vakit, beni Bursa'da, şu Gümüşlü Kubbe'nin altına koy'. O gün, bu gün Allah'tan mehil diliyor: Bursa'ya gömülmek için. Bursa'ya gömüleceğini bilmek için” (Buğra 1998: 5).

Bursa'nın fethini görmek (ve oraya gömülmek) Osman Gazi için, “gördüğü ve yaşamakla eş değerde bir soy, sop ülküsü yaptığı rüyanın gerçekleşeceğine inanmak”tır (Buğra 1998: 5). Bursa'nın fethini görürse “Münker ile Nekir”e hazır olabileceğine, kendine bağışlanan ömrü iyi kullandığına inanacaktır. Osman Gazi hastadır, evinde keçe üzerinde yatar. “Dayanılmaz ağrılar çekmektedir. Bitkindir. Kimildanacak hâli kalmamıştır”, “Beni Bursa'ya gömün” (Buğra 1998: 6) diye inler.

Bursa'nın fethi haberi gelir. Osman Gazi, “çocuklaşmış” kolları ve elleriyle dua eder, şükreder. Eşikte bekleyen Azrail'e gülümser. “*Osmancık, artık hazırdır, huzurludur, mutludur. Ağrıları dinmiştir. Kaslarını katılaştıran gerilim çekilmiştir. Duyduğu, artık, büyük ve başarılı seferler sonundaki mutlu yorgunluktur. Rahatça uzanıyor: Dinlenecek... iri elâ gözler yumulmuştur*” (Buğra 1998: 6-7). Yanındakiler, “uyudu”, derler. Osman Gazi, yaşadıklarını, yaptıklarını bir bir hatırlar. “*Uludağ'dan da büyük ve yüklü hatıralar dağıdır*” (Buğra 1998: 6-7).

Yarıda kesilen ölüm sahnesinin devamında Osmancık'ın çocukluğundan, Bursa'nın fethi haberini almak için hasta yatağında Allah'tan mühlet dilediği âna kadar yaşadıkları anlatılır. İlk sahneye tekrar gelinir. Osman Gazi'nin "kıpırdayan dudakları" donar. Yanındakilerden Yahşi Fakı, "*Bâkî olan Allah*"tır, der. "*Kur'an okuyan Gazi Rahman'ın sesi yükselir*" (Buğra 1998: 348-349). Cenaze töreninde metanet hâkimdir. "*Ağlayan, inleyen, feryad ü figan*" eden çıkmaz. Bilginler, aileyi toplarlar, "*Ölüm hak, miras helal*" (Buğra 1998: 349) denir. Osman Gazi Han'ın bıraktığı varlığın sayımı yapılır:

"Osman gazi han'ın Denizli bezinden sarıklık bezi, Alaşehir dokumasından sancakları, kını ve kabzası sâde bir kılıcı, bir tirkeşi, bir mızrağı, bir sırt'lak telekesi, bir çift sokman çizmesi, bir tuzluğu, bir kaşıklığı, Sultanönü'nde ve Yenişehir'de sekiz yüğrük atı, iki de koyun sürüsü vardı.. konukları için beslediği! Altını, gümüşü, akçası hiç yoktu!" Yahşi Fakı, o cuma camide, "*O, dünyada bir garip, bir yolcu gibi oldu*" der. Osman Gazi, "*her şeyi Oğuz için edinmiş, Oğuz'a vermiştir*" (Buğra 1998: 349).

Yazar olmayı daha lise yıllarında aklına koyan, üniversite okumak için geldiği İstanbul'da yazarlık tutkusu peşinde avare bir hayat yaşayan, bu avarelik içinde yazarlığı pişen, "Oğlumuz" hikâyesi ile sesini duyurup dikkatleri çeken Tarık Buğra (Ayvazoğlu 1995: 35, 47; Tekin 2018: 198-199), kendine romancı dedirtecek eseri *Küçük Ağa*'yı 1963'te yayımlar. Osman Bey'in temellerini attığı Osmanlı önce bir dünya devleti olmuş, sonra zaman geçmiş artık ayakta duramayacak duruma düşmüştür *Küçük Ağa* (Buğra, 2020), Osmanlının devamında Türkiye'nin bağımsızlığını koruma, yeni bir devlet kurma sürecine odaklanır. Olay zamanı 1919 baharını bekleyen günlerden başlayıp 1922 baharına, mayıs ayına uzanır. Ancak Ocak 1921'de, Çerkez Ethem ile Ankara'nın yollarının ayrılması; düzenli ordunun kurulması, Millî Mücadele etrafında Ankara merkezli birliğin tesisiyle aslında olaylar derlenip toparlanır. Zaman çizgisine biraz daha yakından bakılınca *Küçük Ağa*'nın kısa bir zaman dilimine yoğunlaştığı fark edilir. 1919 baharının beklendiği günlerde Çolak Salih'in Akşehir'e gelişiyle başlayan olaylar, mayıs sonunda önce İstanbullu Hoca'nın, üç gün sonra Doktor Haydar Bey'in gelişleriyle belirginleşir. Hikâyenin önemli bir kısmı, teşrinlerin başladığı ("teşrinler"; ekim ve kasım aylarıdır) mevsimin kışa döndüğü günlerde İstanbullu Hoca'nın Akşehir'den ayrılmasıyla biter. Yaklaşık 470 sayfalık romanın yarısından fazlasında söz konusu 6-7 aylık zaman dilimi anlatılır. İstanbullu Hoca'nın Akşehir'den ayrılışından romanın sonuna uzanan zaman dilimi daha uzundur, ancak önceki bölüme oranla daha az sayfada anlatılır. Akşehir'den ayrılan İstanbullu Hoca, Kuvayı Milliye Küçük Ağa'ya dönüşür, Ethem-Tevfik kardeşlerin Kütahya yöresindeki birliklerine katılır. Sonrasında, Çerkez Ethem konusu romanın merkezine yerleşir.

Daha fazla anlatılan zaman dilimi (Çolak Salih'in Akşehir'e gelişi ile İstanbullu Hoca'nın Akşehir'den ayrılışı arası) romanın asıl meselesinin, Tarık Buğra'nın "büyük konu"sunun (Ayvazoğlu 1995: 74) gösterildiği, tartışıldığı sayfalardır. Bu mesele, Tarık Buğra'nın "hiçbir milletin tarihi bu kadar trajik bir çelişme görmemiştir" (Buğra 2020: 6) dediği "kurtuluş ümidi"nin nerede olduğunu doğru görebilme, anlayabilme meselesidir. Kurtuluş ümidi, yeni ortaya çıkan ve kim oldukları yeterince bilinmeyen Kuvayı Milliye'de mi yoksa "altı asırlık yaşama geleneğinin temsili" İstanbul/padişah/halifede mi'dir? (Buğra 2020: 6) İşte, bu meselenin tartışıldığı kısımlarda romanın önemli kişilerinden biri de Ali Emmi'dir.

Şehit oğlunun mezarını bile bilmeyen Ali Emmi, yetim torunlarına, dul gelinine sahip çıkar. Hayattaki en önemli beklentisi memleketten düşmanın atıldığını görmektir. Ali Emmi; ezik, perişan, hayattan bir beklentisi kalmamış Salih'in bu hâlimden sıyrılıp "kuvvacı" olmasında etkili isimlerden biridir. Salih de romanın ana karakteri İstanbullu Hoca'nın Küçük Ağa olma sürecinde etkili olacaktır.

Küçük Ağa Kütahya'da Tevfik ve Ethem kardeşlerin yanındayken Ankara ile Tevfik-Ethem kardeşler anlaşmazlığı ortaya çıkar. Küçük Ağa bu konuda doğru yolu bulmak, doğruya yol açmak uğraşındadır. Salih, Küçük Ağa'nın ailesinden haber almak, bazı haberleri kasaba ileri gelenlerine iletmek için şubat ortasında Akşehir'e gelir. Birgün önce kış kıyamet olan hava, sanki "*gökyüzünün sarışın ve tertemiz maviliği ile nisanı karşılar*" (Buğra 2020: 347). Salih, romanın başında yine Akşehir istasyonunda trenden inen Salih değildir. "*O ezik, o perişan, o kaçmak, o ölüme pek benzemeyen kaçışa sığınmak istemeyen Salih asırlarca ötede kalmış*"tır (Buğra 2020: 347).

İstasyondan şehre yürürken "*Hey kurban olduğum Akşehir, karın kışın bile bi başka çeşit. İliklerim ısındı len!*" (Buğra 2020: 347) diye söylenen Salih'in Akşehir sevgisi, geçirdiği bir hastalıkta "gözlerinde

buram buram tüten Akşehir” (Tekin 2018: 61) romanın yazarının Akşehir sevgisini akla getirir. Salih'in zihninden geçen işlerden biri de Ali Emmi'yi görmektir:

“Ali Emmi'yi görecek, Ali Emmi'nin elini öpecekti. Ve geçen yıl olduğu gibi değildi artık bu karşılaşma. Şimdi Ali Emmi gerçi – ‘Ne o len Çolak? Gine mi geldin? Gine mi sırtın durun?’ diye terslenecek, ama Salih eğilip de elini öperken, bir yandan ‘hadi, hadi’ diye elini çeker gibi yapacak, bir yandan da sol eliyle Salih'in sırtını tapalamaktan kendini alamayacaktı” (Buğra 2020: 348).

Salih'in hayal ettiği bu sahne gerçekleşmez. Salih, kahveye gider: *“Fakat Ali Emmi kahvede yoktu. Topal Salim'in kahvesinde her şey ve herkes yerli yerinde idi, yalnız Ali Emmi'nin bağdaş kurup oturduğu hasır köşe boştu”* (Buğra 2020: 349).

Salih kahvede olanlarla sohbet eder. Anlatması gerekenleri anlatır. Kahveye gelen Reis Bey'e söyleyeceklerini ayrıca söyler. Ali Emmi'nin hastalandığını öğrenir. İkindiden sonra Reis Bey ve Küçük Hacı Bey ile birlikte hastayı ziyarete gider.

Salih'in Ali Emmi'yle karşılaştığı sahnedeki ilk dikkatleri, Ali Emmi'deki ölümüne gidecek değişimi fark ettirir:

“Ali Emmi, Tekke Deresi'ne bakan bir odada sedire yapılan bir yatağa uzanmıştı. Salih'i görür görmez yüzü aydınlandı. ‘Ne o len Çolak, yine ne halt ettin?’ Salih gülümsemeye takat bulmadı. Ve elinde olmadan gözlerini Ali Emmi'den kaçırdı. ‘Kötü, bir daha ayağa kalkamayacak gibi’ diye geçirdi içinden. ‘Yalağa bak len, ağzını açmaya para mı ister ne?’ Sesi iyice fersizdi. Ve gönlünün tâ derinlerinde hâlâ cıvı cıvı duran sevgiyi bu ses artık taşıyamıyordu” (Buğra 2020: 358-359).

Bu ilk karşılaşma ile Ali Emmi'nin ölümü arasında geçen 5-6 günlük zaman dilimi romanda uzunca anlatılır. Buradaki anlatımın çoğu Ali Emmi'nin evindeki sahnelemelerden oluşur. Tarık Buğra, yapılması gerekenlerin yapıldığı ve insanın yapacağı başka bir şey kalmadığı, ölümün iyice yaklaştığının sezildiği durumlarda aynı gelenek ve inanç dairesinde yüzlerce yıldır yapılanları Ali Emmi'nin ölüm süreci üzerinden anlatır, daha doğrusu sahnelerle gösterir:

Misafirlere, ıhlamur ve kuru üzüm ikram edilir. Salih'in anlattıkları üzerinden Çerkez kardeşler konusu tartışılır. Ali Emmi de konuşur. O konuşurken Salih, Ali Emmi'nin durumunun ciddiyetini daha da fark eder: *“Konuştukça öfkesi artmıştı. Göğsünü tan tan döven öksürük nöbeti yeniden başladı. Üçü de başlarını önlerine eğmişlerdi. Eziliyorlardı. Salih bir iki defa kaçamak baktı. Ali Emmi gidiyordu”* (Buğra 2020: 360).

Asıl anlatmak istediğini söyleyen Salih (İstanbul Hoca'nın Küçük Ağa oluşu), hiç istemediği bir şeyi öğrenir: Akşehir İstanbul Hoca'yı öldü bilmektedir. Hoca'nın karısı Emine başka birisiyle evlendirilmiştir. Ziyaretçiler Ali Emmi'nin yanından ayrılırlar. Küçük Ağa'nın ailesine dair öğrendikleri Salih'i Akşehir'de duramaz hale getirir. Sevinçle geldiği kasabasından “kaçar gibi” ayrılır.

Ertesi gün, “ikindi üzeri”, Ali Emmi'nin biricik oğlu şehit Kâzım'ın yetim kızı Leyla, Küçük Hacı'yı önce dükkânda arar. Bulmayınca evine gider: *“Didem çok hasta da... Anam, Hacı Emmi'me haber saldı”* (Buğra 2020: 374) der. Küçük Hacı, Reis Bey ve Doktor Minas'ı da alarak yatsı vakti Ali Emmi'ye gider. Anlatıcı, Ali Emmi'nin gücü iyice çekilmiş bedeni üzerinden çıkılacağı sezilen ölüm yolculuğundan bahseder:

“Hastanın odasını beş numaralı bir lâmba, ümit kırıcı bir isli turuncu ışıqla aydınlatmaya çalışıyordu. Alnına ve gözlerine konsolun gölgesi düşen Ali Emmi dalıp gitmişti. Nefesi halsiz, ama hırıltılı idi. Arada bir elini oynatmak istiyor, bunu bile yapamıyordu. O zaman da başı belli belirsiz bir şekilde sağa sola kımlıyordu. Ali Emmi'nin artık o hiçbir zaman bilinmeyen ve bilinmeyecek olan tek kişilik mücadeleye, o yardım kabul etmeyen ve sonucu değiştirilemez kavgaya düştüğü belliydi. Artık hiçbir dostluk, hiçbir dilek ve duygu onunla beraber olamaz, ona ulaşamazdı. Ali Emmi, Adem ile Havva'dan beri bütün insanların tek başlarına çıktıkları büyük yolculuğun eşiğinde idi. Bilinen ve önlemez macera milyonlarca yıldan sonra bir kere daha bu alacakaranlık odada tekrarlanıyordu. Ve dünyanın kesin, en çok bilinen gerçeği olduğu hâlde

olağanlaşamıyor, geride kalanların arasında sarsacak üç beş kişi, muncıklayacak birkaç kalp bulabiliyordu” (Buğra 2020: 375).

Doktor, Ali Emmi’yi muayene eder. Ümitsizdir, bir iğne yapar: “*Hiç iyi değil. Ciğerleri bitmiş. Kalp de paso demek üzere. İğne biraz kendine getirecek, belki diyeceği birşeyler vardır*” (Buğra 2020: 376) der. Küçük Hacı, “*Allah’ın işine karışılmaz, takdir ne ise o olur, Öyle tedbirsizlik etmeseydi başına gelmezdi bu. Emme kabahat azıcık da bizde, yollamayacaktık*” (Buğra 2020: 376) diye mırıldanır. (Ali Emmi on gün önce, yakın köylerden birine yerleşen eşkıya çetesiyle görüşmeye gider. Ali Emmi’nin vaktiyle çete reisine iyiliği olmuştur. Gelirken tipiye yakalanıp üşütür.) Küçük Hacı’nın dudakları kırıdayıp durur, artık “duaya sığınmış”tır.

İğne Ali Emmi’yi kendine getirir. Gelenlerle konuşur, şakalaşır, “diyeceği bir şeyler”i der. Ali Emmi’nin Küçük Hacı’ya ve Reis Bey’e vasiyeti vardır. Doktor Minas’a sahip çıkılmasını ister. Küçük Hacı’ya ayrıca vasiyet eder: “*Hacım, sen de Leylâ’ma da anasına da göz kulak ol gaari. Kendi torunlarından ayırma emi. Biz gün gösteremedik bahtsızlara.*” Küçük Hacı, dayanamaz: “*Tu sana len*” diye parlar, “*hastaysan hastasın, ne olmuş yani? Heç mi hasta olmadık? Çocuk gibi naz etmenin ne âlemi var mı?*” (Buğra 2020: 382) Doktor, eczaneden ilaç getirir. İlaçların asıl verileceği Leylâ’ya anlatılır. Doktor’un Ali Emmi’ye “*Sen uyu, dinlenmene bak. Evvel Allah on gün sonra bir şeyciğin kalmayacak.*” (Buğra 2020: 383) tavsiyesiyle ziyaretçiler evden ayrılırlar.

Ali Emmi’nin hastalığıyla bütün kasaba ilgilenir. Akşehir’de “*yiyecek, giyecek, yakacak*” derdi vardır. Ali Emmi’nin hastalığı da “*bir endişe konusu*” olur:

“Kasabanın ileri gelenleri hemen her gün ziyarete gidiyorlar, buna cesaret edemeyenler de haber almak için onların etrafında dört dönüyorlardı. ‘Ali Emmi’nin vaziyeti ağırmış...’ lâfı her evde her gün birkaç kere tekrarlanır olmuştu. Akşehir için için, ağlaya ağlaya acı haberi bekliyordu artık” (Buğra 2020: 392)

İlk ziyaretleri hoş karşılayan Ali Emmi, tekrar gelenlere kızar. “*Ölümü mü beklersin len densiz. Senin gibi kof herifleri cebimden çıkarırım ben, anladın mı?*” Ancak ardından, “*sevgi ağır basıp yatışınca, çok da iyi bildiği bir haberi verir gibi*” ekler: “*Ölmem ben len, korkma sen. Zaferi görmeden ölür müyüm?*” (Buğra 2020: 392).

Beşinci günün ikindisine doğru hasta kendini tamamen kaybeder. Küçük Hacı ile Haşim Hoca’nın geceyi orada geçirmesi kararlaştırılır. Ali Emmi’nin başucunda Kur’an okumaya başlanır. Aşağı katın odalarında, “*sessiz sessiz ağlayan, hıçkırıklarını boğmaya çalışan kadınlar ve kızlar*” (Buğra 2020: 393) vardır. Bu sahnede anlatıcı yine ölüm, hayat üzerine yorumlar yapar.

İlerleyen saatlerde, Ali Emmi, “*çaresizlik dolu bir inilti ile yeniden kendini o kesin hareketsizliğe bırakır.*” Sonra, “*nereden bulduğunu kimsenin ve hiçbir zaman anlayamayacağı bir canlılıkla gözlerini açar.*” “*Küçük Hacı ile Haşim Hoca’ya yepyeni, bambaşka bir âlemin görüntülerine bakar gibi bakar*”, “*Kur’an mı okunur*” diye mırıldanan Ali Emmi’nin son sözleri, “*Ölmen ülen ölmen!.. Zaferi görmeden ölmen ben!*” olur. Küçük Hacı, Ali Emmi’nin “*o güzel, o sevgi ve anlayış dolu, o erkek gözlerini*” (Buğra 2020: 394) kapatır.

Ali Emmi’nin cenazesinde kar, “*lâpa lâpa, sessiz sessiz*” yağar. Cenazeye gelmeyen yoktur. “*Hâlâ Kuvva’ya karşı olanlar bile*” cenazeye katılırlar. Mezarlıktan çıkarken Reis Bey’in “*zaferi görmeliydi..*” sözlerini tutamadığı hıçkırıkları parçalar. Küçük Hacı, “*o üstün, o insan denen fâniyi tam değerine ulaştıran imanı ile, ‘Allah zaferi millete gösterebilir’*” (Buğra 2020: 395) der.

Küçük Ağa’da Millî Mücadele dönemini konu edinen Tarık Buğra *Yağmur Beklerken* (Buğra, 1992) romanında, Millî Mücadele sonrasında Cumhuriyeti kuran kadronun çok partili hayata geçiş denemelerini ele alır. Zaman, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu ve ilk belediye seçimlerine katıldığı 1930 yazı ve sonbaharıdır. Mekân, bir Anadolu kasabası; doğrudan adı verilmese de Akşehir ve yöresidir. Romanın başkişisi Rahmi, kasabanın ileri gelenlerinden amcası Rıza Efendi’nin kol kanat gemesiyle büyümüş, avukat olmuştur. Kasabada avukatlık yapan iki çocuk babası Rahmi’nin mutlu bir ailesi, kendine yeten bir iş düzeni vardır. Rahmi avukatlık yanında arazi işleriyle de ilgilenir, tarlalarını ekip diker. Kasabadaki avukatlardan Kenan Bey, Rahmi’nin saygı duyduğu, meslek adına kendisinden çok şey öğrendiği, ağabey dediği bir isimdir. Ülkede ve kasabada kuraklığın yaşandığı, “yağmur beklendiği” günlerde Kenan Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkasının

kasabadaki teşkilatlanmasını üstlenir. Rahmi'yi de partiye davet eder. Rahmi ve çok değer verdiği amcası Rıza Efendi (Rıza Emmi) parti işlerine girmek istemezler. Rıza Efendi geçmiş parti tecrübelerini yaşamıştır. O, kasabadaki daha önemli işlerle ilgilenmek ister. Kasabada kurdukları bankayı ayakta tutmaya çalışan Rıza Efendi kasabaya elektrik ve içme suyu getirmeyi, kasabalılarla bir araya gelip Torlak'taki fabrikaları almayı mesele edinmiştir. Rahmi de “emmi”si gibi düşünür, Kenan Bey'in siyasete girme teklifine olumlu bakmaz. Rahmi, kararını verir. “*Kenan beye 'bağışla beni ağbey' diyecektir, hatta 'avkatlığı bile bırakıyorum ben'*” (Buğra 1992: 129) diyecektir.

Ancak Kenan Bey'in hastalığı Rahmi'nin karar alma sürecini etkiler. Doktor Fazıl, “çok önemli belirtiler gördüğü için” Kenan Bey'i ile götürür. Rahmi, Kenan Bey'in durumunun kötüleştiğini öğrenir. Doktor Fazıl ile, evden çıkmayan Kenan Bey'e giderler: “*Kenan beyin evi, İkizkaya'nın yamacını saran sokakta idi. Kenan bey onları, ovaya bakan oturma odasının sedirinde, gecelik entarisinin üstüne giydiği, Şam işi hırkası ile, yarı uzanmış olarak*” karşılar. Kenan Bey'in, “*İyi ki geldin, senden bazı ricalarım olacak*” sözüne Rahmi, “*her şeyi unutup gitmiş olarak, yürekten*” “*emret ağbey*” karşılığını verir. Çünkü Rahmi, Kenan Bey'i görünce, “*Bir insan... bir dev yapı, bir hafta içinde bu kadar eriyebilir miydi?*” (Buğra 1992: 130-131) diye düşünür. Kenan Bey, “*halsiz halsiz*”, ricalarını söyler.

Kenan Bey, Rahmi'den kendi dosyalarına vaziyet etmesini ister. Rahmi, “*ne demek ağbey*” deyince “*şimdi rahatladım. Gözüm arkada kalmaz artık*” sözleri ağzından kaçır. Rahmi, bu sözleri “*Demek düşünürmüş ölümünü... belki de hep onu*” diye aklından geçirir. Kenan Bey, Rahmi'den üzerinde bulunan Hilal-i Ahmer reisliğini devralmasını ister. “*Seve seve ağbey*” karşılığını veren, bir gün önce fırkaya girmeyeceğini söylemeyi; hatta avukatlığı da bırakıp bağ bahçe ile uğraşmayı düşünen Rahmi, Kenan Bey'in durumunu görünce fırka meselesini de açar. “*Ağbey, o işlerle ben uğraşabilirim*” (Buğra 1992: 131-133) der.

“*Kesik kesik soluklar.. konuşmaya yetmeyen güç*” ile Kenan Bey konuşur, Serbest Fırka sürecini yorumlar. Ancak konuşma bile hastayı yorar: “*İçten gelen heyecan ve zorlama canlılık Kenan beyi büsbütün bitirmişti. Hişiltılı soluklarla sustu. Yüzüne kan basmış olmalıydı; ama bu, yanakları pembeleştiriyor, zaten onun olmayan uçuk esmerliği, mora çalarmış gibi, koyulaştırıyordu.*” Rahmi, hasta Kenan Bey'in yanında “*sanki onu görmemek ve unutmak istemiş gibi*” (Buğra 1992: 133-136) konuşur.

Kenan Bey tedavi için İstanbul'a gider. Rahmi, kasabada parti işleriyle uğraşır. “*İkide bir Kenan Bey'i düşünür.*” Bir sabah telgrafla Kenan Bey'in ölüm haberi gelir. Kenan Bey'in büyük kızı İstanbul'da, oğlu Bursa'dadır. Kasabada bulunan eşi cenazenin defin yeri konusundaki kararı çocuklara bırakır. Cenaze İstanbul'a defnedilecektir. Rahmi de cenazeye katılacaktır. Akşam eve gittiği zaman keyifsizliği fark edilir. Karısına, Kenan Bey'in vefat haberini söyler, “*Babam gibi severdim, bilin sen. Pek iyi adamdı*” der. Kenan Bey'i düşününce “*hafızayı her şeyden önce o dev yapı, kuvvet*” kaplar. Sonra, “*dürüstlük, iyilik, bilgi, akıl ve mantık üstünlüğü, bir kelime ile büyüklük. Kuvvet ve büyüklük!*” (Buğra 1992: 189-191).

Cenazenin definin anlatıldığı bölüm, “Hüv vel bâki!” ifadesiyle başlar. Namazdaki, mezar başındaki cemaatin kalabalığı Rahmi'yi şaşırtır. Kenan Bey'in Eyüp mezarlığındaki cenazesine hem Serbest Fırkadan hem Halk Fırkasından katılanlar olur. Kenan Bey övülür. Rahmi, birkaç kişiyle mezarlıktan çıkarken Hilmi Bey “*Hüv vel bâki!*” der. Rahmi, sayısız mezar taşından bildiği bu sözü “*doğruların en sağlamı*” sayar. İçinden, “*Küllü men Aleyna fan*” sözünü geçirir. Hilmi Bey, “*Dürüsttü, vefakardı, cemiyete ve fertlere muaveneti şiar edinmişti, kadir kıymet bilirdi*” der. Sonra, Kenan Bey, “*uykusuyla baş başa bırakılır.*” Rahmi, sohbetin “*politikaya kaydığını*” (Buğra 1992: 197-199) görür. Akşam Naki Bey'le yediği yemekte, Kenan Bey'in bilmediği pek çok meziyetini öğrenir. Otele döndüğünde sarhoştur. “*Tecvilli bir besmele çekerek*” yatağa girer, “*bir Elham, üç Kulhuallah ve anacığının kulağına fısıldaya fısıldaya ezberlettiği, anasının da her gece tekrarladığı duayı*” okur: “*Yattım Allah, kaldır beni / Rahmetinle doldur beni / Ben bir yola niyet ettim /İman ile gönder beni*” (Buğra 1992: 210).

Ayrılışının ardından üç gün sonra kasabaya dönen Rahmi, kasabayı diken üstünde bulur. Parti, seçim işleri iyice kızışmıştır.

Türkiye 1930'da çok partili hayata geçişi denemiş ve bu işten vazgeçmiştir. Yaklaşık on beş yıl sonra 1946'da yeni bir tecrübe yaşanır. Bu tecrübenin ardından Türkiye çok partili hayata geçer. Tarık Buğra, ülkenin

geçtiği yeni dönemeci *Dönemeçte* (Buğra, 1996) romanında yine bir kasaba yine ismi verilmeyen Akşehir üzerinden yorumlar.

Olaylar “*Akasyaların mayıs sabahının serin esintileri ile pır pır titreştikleri*” bir mayıs sabahı başlar “*akasyaların kelleşmiş dallarından fasulye azmanı tohumların sarktığı*” (Buğra 1996: 6,151) yazdan kalma sonbahar günlerine uzanır. Belli bir zaman dilimi içerisinde daha kısa zaman dilimlerini uzunca anlatmayı tercih eden, uzunca anlatılan kısa zaman dilimleri üzerinden olayların yaşandığı ortamı (günlük hayat, insan ilişkileri, başkişinin ortamdaki durumu...) iyice veren Tarık Buğra, *Küçük Ağa* ve *Yağmur Beklerken*’de olduğu gibi *Dönemeçte* romanında da aynı anlatım tarzını uygular. Mayıstan sonbahar günlerine uzanan bir zaman dilimini anlatan 243 sayfalık romanın üçte birinde, yalnızca olayların başladığı ilk günün anlatılması bunu gösterir.

Romanın başkişisi Şerif, kasabada hükümet doktorudur. O da kasabadaki diğer ileri gelen devlet memurları gibi mesai çıkışından gecenin ilerleyen saatlerine kadar vaktini şehir kulübünde harcar. Ancak Şerif, şehir kulübünde “*uykusuz geçen gecelerin, çöp sepetine atılan zamanların*” (Buğra 1996: 5) pişmanlığını içten içe duyar. Kasabada Demokrat Parti teşkilatlanmaya başlar. Romanda bir taraftan kasabadaki siyasi gelişmeler bir taraftan da Şerif, Handan, Orhan arasında gelişen ilişkiler anlatılır. Handan, Doktor Şerif’in ağabey dediği, sevip saydığı Doktor/operatör Cevdet’in kızıdır. Aralarında gönül ilişkisi yaşanmıştır. Orhan, kasabaya yeni gelen savcı yardımcısıdır. Handan, babasının kumar borçları nedeniyle Eczacı Celâl ile nişanlanır. Elde etmek istediği şeyler için dürüstlükten ayrılmaktan, yalan söylemekten çekinmeyen Orhan, Handan’ın ilgisini çekmeyi başarır.

Kasabadaki ortamdan (şehir kulübü, siyasi gelişmeler, Orhan Handan ilişkisi) uzaklaşmak için köylere giden doktor, kasabaya döndüğünde daha çok Fakir Halit’e uğrar. Fakir Halit’ten adaylık teklifi gelir. İşinde gücünde olan, ihtiyaç sahiplerine usulünce yardım eden, yöredeki bir tarikat halkasına dahil olan kasaba esnafılarından Fakir Halit, çevresi adına doktora siyasete girme teklifi getirir: Doktor gibi insanlara siyasette ihtiyaç vardır. Parti çok da önemli değildir. Doktor hangi partiye girerse o parti desteklenecektir. Doktor Şerif de Avukat Rahmi gibi siyasete mesafelidir. Girmek istemez.

Doktor, bu konuyu muhasebe ederken Handan, kendisini Celâl meselesinden kurtarması için Doktor’a haber gönderir. Akşam, Doktor, Celâl ve Cevdet Bey; Cevdet Bey’in kliniğinde konuşurlar. Ardından, Doktor ve Celâl eczanede konuşur. Doktor, sabah Fakir Halit’ten borç alarak meseleyi çözmeyi planlar. Sabah konuyu açtığı Halit olumlu cevap verir. Para öğlene hazır olacaktır. Ancak, Celâl’in ölüm haberi kasabaya yayılır.

Celâl’in ölümü geriye dönülerek anlatılır:

Handan, Doktor ve Celâl konuşmasından sonra eczaneye gelerek Celâl’le konuşmak istemiştir. Kalfa Cezmi, Celâl’in çıktığını söyler. Handan da çıkar. Cezmi, Handan’ın ardından zehirli ilaçların bulunduğu dolabın açık olduğunu fark eder. Bir çıkmazda olan Handan zehri kendisi için almıştır. Celâl’in evine gider. Cezmi de eve gelir, zehir konusunu anlatır. Celâl’le konuşmaktan bir sonuç çıkmayacağını anlayan Handan, Celâl’in kadehine arsenik katar. Ancak Celâl, olup bitenlerin farkındadır. Handan gider. Celâl, Şerif’e bir mektup bırakır.

Başlarda olay zamanının kısa, anlatma zamanının uzun; ortalarda olay zamanının uzun anlatma zamanının kısa olduğu romanda olayların düğümlendiği, bir çözüme ulaşacağı romanın sonlarında ise olay zamanı kısa anlatma zamanı uzundur. Bu tercih, geneline bakıldığında yalın, kronolojik olduğu görülen olay düzeni içinde, “*yalın düzen içinde özel olduğunu gösteren bir anlatım*”a (Yıldız 2021: 376) işaret eder. Romanın sonunda yaklaşık kırk sayfalık anlatma süresiyle anlatılan dört günlük gelişmelerin anlatımında Tarık Buğra, sahne kurmadaki ustalığını sergiler. Celâl’in öldüğü sahne, öncesi ve sonrasıyla sahneleme ağırlıklı anlatılır. Handan gidince Celâl, koltuğa yığılır, zehirli kadehle baş başa kalır:

“*Şimdi bir yol kavşağındaydı:*

İçmeyebilir, kadehi kaldırıp atabilirdi. Sabah olunca da hayata, hiçbir şey olmamış gibi ve - isterse- Handan’ı suçlayarak katılabilirdi. Ama içebilirdi de. Ve bu iş çeşit çeşit olabilirdi. Çünkü Handan’ın el çantası işte yanı başında, oturduğu koltukta idi. Bırakıp kaçmıştı onu, kız. Ağzını da açık bırakmıştı zavallı. Celâl çantanın içindeki minicik ve zarif eldivenleri de, arsenik

şişesini de işte görüyordu: Zehiri içerse, ardında bir cinayet ve bir kaatil bırakacaktı. Bunun kesin olduğunu biliyordu.

Şöyle bir bakınca, yaşamaması için hiçbir sebep yoktu. Ama yaşamayacaktı o. Son söz kadehte idi ve kadeh bir büyücü idi; orada, mezelerin yanında değildi kadeh; beyninin içinde, gözkapaklarının ardında idi.

Büyük bir çaba ile kalktı. Radyoyu açtı: İbre istasyondan istasyona geçiyor, Dünya'nın her yönünden ses geliyordu: Aştan, umuttan, umutsuzluktan, özlemlerden ve özlemlerden söz eden şarkılar.. güzellemler, dilekler, kendini bırakışlar ve başkaldırıları.. sitemler, yalvarmalar, meydan okumalar.. bütün dillerden!

Celâl yenilginin sonrası olamayan yeniliğin uçurumunu görüyordu.. hiçbir düşünceye, hiçbir duyguya soluk gücü bırakmayan baş dönmesiyle. İbre istasyondan istasyona atlıyor, Dünya'yı tarıyordu; ama Dünya boştu, boşuna idi” (Buğra 1996: 228-229).

Celâl, sehpanın üstündeki oyuncağını, yer küresini alır, onu meze tabaklarının arasına “herkesin isteyip de kimsenin bulmadığı bir meze” gibi koyar. Şerif’e bir mektup yazar. Sonra zehirli kadehi eline alır. Yer küresini ağır ağır döndürür.

“Birden annesini hatırladı... hatırlamadı; gördü. O bile... üzüldü.. unutamazdı annesi bile çirkinliğini. Bir tokat indirdi yuvarlağa. Bir yudumda içti. Radyoda bir Arap sesi, ölüm’e ancak o kadar yakışan bir hüznle aştan söz ediyordu. Zaman duvardaki saatte saniyeleri vurguluyordu. Ve yer küresi dönüyordu” (Buğra 1996: 231).

Celâl’in ölümü intihar olarak bilinecektir. Celâl, “yaşasaydı hiçbir zaman ve hiçbir biçimde yapamayacağını ölümü ile ömür boyu mahvederek” yapar:

“Eczacı elli yıl daha yaşasa yapamayacağını ölümü seçerek başarmıştı. Onlara -üçüne de- içinde bir ömür boyu çırpınacakları ve kurtulamayacakları bir bataklığı miras bırakıp gidiyordu. Orhan bir katille evlenecekti. Şerif bir öldürme, hiç değilse, öldürmeye teşebbüs suçunun ortağı olarak yaşayacaktı. [...] Ölümün bir intihar değil, bir cinayet olduğunu, Handan’ın cinayeti olduğunu, işte, Şerif biliyordu, Orhan biliyordu.. ve Handan yaşadıkça unutamayacaktı” (Buğra 1996: 232-233).

Doktor Şerif, Celâl’in “her şeyi kadere bırakıyorum” cümleleri aklına geldikçe, “domuz, namussuz” (Buğra 1996: 232-233) diye küfrederek.

Ölüme Bakışta ve Ölüm Sürecinin Anlatımında Benzerlikler

Tarık Buğra’nın dört romanında gerçekleşme süreçlerini gördüğümüz ölümler arasındaki benzerlikler nelerdir?

Ölümleri anlatılan Osman Gazi (Osmancık), Ali Emmi (Küçük Ağa), Kenan Bey (Yağmur Beklerken) ve Celâl’in (Dönemeçte) ölüm zamanlarına bakıldığında, Osman Gazi ile diğerlerinin ölüm zamanları arasında oldukça uzun bir zaman aralığı varken diğer üç ölüm zamanlarının birbirine yakın olduğu görülür. Osman Gazi 1320’ler civarında, Ali Emmi 1921’de, Kenan Bey 1930’da ve Eczacı Celâl 1947’de ölür. Ancak bu zaman aralığına rağmen Osman Gazi’nin öldüğü dönemde de diğer üç kişinin öldüğü 1920’den 1950’lere uzanan yıllarda ölüme bakışta geleneksel zihniyetin devam ettiğini, “modernliğin ölüme yansıyan yüzü”¹nün henüz ortaya çıkmadığını söyleyebiliriz. Osman Bey’in, Ali Emmi’nin, Kenan Bey’in ve Eczacı Celâl’in içinde yaşadıkları toplum genel itibarıyla dünyaya gelen/Allah tarafından gönderilen insanın bir gün öleceğine, dünya sonrası bir hayatta/ahirette hayatın devam edeceğine inanır. Dünya hayatı geçici bir konaklama yeridir. Bu geçici konaklama yerinde, “yalan dünya”da insanın ne yaptığı önemlidir. Bu konu Dönemeçte romanında “bir gelir insan cihâne” gerçeğine insanların bakışı üzerinden gündeme gelir. Kimileri “bir gelir insan cihâne” der

¹ Fatma Barbarosoğlu, “Modernliğin Ölüme Yansıyan Yüzü” alt başlıklı *Aslında O Ölmedi* adlı kitabında modern dönemdeki toplumlarda, özde ise Türkiye’de ölüme bakışı değerlendirir.

paniğe kapılır, çalar çıpar, erdemlere, hak ve hukuka saldırır; kimileri dine, takvaya sarılır; kimileri de dürüst olur, mert olur, erdem savaşçısı olur (Buğra 1996: 26).

Yazarın söz konusu romanlarında ölümleri anlatılan kişilerden Osman Gazi ve Kenan Bey romanda “tematik güç”ü temsil eden, Celâl ise “karşı güç”ü temsil eden kişiler arasında yer alırlar (Yılmaz 2012: 207, 216, 219). Ali Emmi de tematik gücü temsil eden kişiler arasındadır. Osman Gazi, Ali Emmi ve Kenan Bey; insanın yalan dünyadan gelip geçerken iyi işler yapması gereğine inanan, toplumsal mesuliyet alan kişilerdir. Millet için bir şeyler yapma uğraşına girerler. Her üçü de bu yol üzerindeyken kaçınılmaz gerçekle yüzleşirler.

Osmancık, Osman Bey olduktan sonra bir ömür soyu, milleti için işler yapar. Ali Emmi, milletin kurtuluşu yolunda görev almakta tereddüt etmez. Kendisini ölüme götürecek hastalık süreci bu yolda bir iş yaparken başlar. Kenan Bey düzeni, işi gücü yerindeyken milletin beklediği; adını koyamadığı yağmurlar için sorumluluk alır. Her üç karakter de ölümün yaklaştığını sezdiklerinde millet için girdikleri işlerin bir yere geldiğini görmek isterler. Osman Gazi, ölmeden Bursa’nın fethini görmeyi arzular. Bu, oraya gömülmek gibi “bireysel” isteğin ötesinde Osmanlı’nın artık bir yere geldiğini görmektir. Ali Emmi, ölmeden “zafer”i görmek ister. Kenan Bey, sorumluluğunu aldığı dava dosyalarını (haklılığına inanmadığı dosya almaz), Hilâl-i Ahmer yöneticiliğini, millete hayır getireceğini düşündüğü Serbest Fırka işlerini emin birilerine devrederse, “gözü arkada” kalmayacaktır.

Dünya hayatının geçici bir yer olduğunu bilen, geçici hayatta toplum için bir şeyler yapan bu kişilerin ölüm süreçleri sakindir. Ölümleri sevdikleri, dostları yanlarındadır. Kenan Bey’in ölüm ânı anlatılmaz ancak anlatılsa onun ölüm ânının da tematik güç tarafında yer alan Osman Bey ve Ali Emmi gibi olması muhtemeldir. Kenan Bey’in evinde; Rahmi, Doktor Fazıl ve Kenan Bey buluştukları, Kenan Bey’in ölümü sezdiği, bu sezişi Rahmi’nin de fark ettiği sahne, Kenan Bey’in ayrılık sahnesi olarak da kabul edilebilir. Bu sahnede Kenan Bey sevdiği, güvendiği insanlarla birliktedir. Onlar olduğu için “gözü arkada kalmayacaktır.” Bu ölümlerin ardından iyiliğe şahitlik edilir. Yahşi Fakı, Osman Gazi için “*O, dünyada garip bir yolcu gibi oldu*” (Buğra 1998: 350) der. Bu söz/hadis-i şerif, romanın son bölümünün epigrafıdır. Ali Emmi’yi ölüme götürecek hastalığa bütün Akşehir üzülmür. Cenazesine gelmeyen yoktur. Onun kurtuluş ümidini gördüğü yere; Kuvayı Milliye’ye karşı olanlar bile cenazeye katılırlar. Kenan Bey’in cenazesi kalabalıktır, farklı görüşlerden insanlar katılır. Ardından iyi şeyler söylenir: “*Dürüsttü, vefakârdı, cemiyete ve fertlere muaveneti şiar edinmişti, kadir kıymet bilirdi*” (Buğra 1992: 199).

Osman Gazi, Ali Emmi, Kenan Bey’in ölüm zamanlarında toplumun ölüm karşısındaki zihniyeti dinin/İslam’ın şekillendirdiği, asırlarca devam edegelen zihniyettir. Kenan Bey’den on yedi sene sonra Ezcacı Celâl’in öldüğü yıllarda da bu zihniyet devam eder. Yukarıda ayrıntılarından bahsedildiği gibi Celâl’in ölüm süreci diğer üç karakterden farklıdır. Bu, olay zamanının ortaya çıkardığı zihniyet farkından çok, Celâl ile ölümlerinden bahsedilen diğer isimler arasındaki kişilik farklılığından gelen başkalıktır. Romanların tematik yönü tarafında kişiler olan Osman Gazi, Ali Emmi ve Kenan Bey’in ölüm süreçlerinde, bu süreçlerin anlatıldığı sahnelerde bir sükûnet hakimdir. Celâl’i ölüme götüren süreçte ve ölüm sahnesinde ise gerilim, çatışma ve huzursuzluk baskındır.

Celal ise kendi adına hırsları olan birisidir. Çirkinliğine takıntılıdır. Hakkı olmayan şeyleri parasıyla elde etme isteği, bu yolda çirkinleşmesi onu daha da yalnız, güçsüz yapar. Osman Gazi, Ali Emmi ve Kenan Bey dünyadan mutmain ayrılırken dünyada toplum adına arzuladıkları iyiliklerin devamını arzu ederler. Celâl ise ölmeden evvel dünyaya (dünya küresine) tokat atar, geride bıraktıklarını ömür boyu sürecek bir huzursuzluğun içine çeker. Diğer kişilerinin ölümlerinin ardından yaşananlar; ölünün iyiliğine şahitlik edilmesi, tanıyanların üzülmeleri, mezarlık sahnesi Celâl’in ölümünde yoktur. Tam aksine Şerif, ölümüyle hırslarını devam ettiren Celâl’e küfrederek.

Ölüm sürecine girdiği görülen, sezilen kişiler hakkındaki dikkatlerde kimi benzerlikler görülür. Hastanın fiziki durumu ince dikkatlerle anlatılır. Kimi dostları, hastayla göz göze gelmek istemezler. Osman Gazi, “*dayanılmaz ağrılar çeker, bitkindir, kımıldayacak hali kalmamıştır*” (Buğra 1998: 6). Ali Emmi, hastalığının ilk günlerinde ziyaretine gelen Reis Bey, Küçük Hacı ve Çolak Salih’le sohbet eder. Konuştukça öfkesi artar, “*göğsünü tan tan döven öksürük nöbetleri yeniden başlar*” Hastalığının ilerleyen günlerinde “*Dermansızlık neyse ne, emme sırtım.. böğrüm çok acır Hacım.. ille sırtım.. soluğumu kesiyor kahpe dinli*” (Buğra 2020: 360, 382) sözleriyle durumunu çocukluktan beri dostu Küçük Hacı’ya anlatır. Kenan Bey,

ziyaretine gelen Rahmi ve Fazıl'a ülke meselelerine dair düşüncelerini anlatır. Ancak, “içten gelen heyecan ve zorlama canlılık Kenan beyi büsbütün bitirir.” “Hışlıtlı soluklarla” (Buğra, 1992:136) susar. Yüzüne basan kan yanakları pembeleştirmez, olmayan uçuk esmerliği, mora çalarmış gibi, koyulaştırır (136). Ali Emmi'nin durumunu gören Çolak Salih, Ali Emmi'nin kendisine takılmasına karşı gülümsemeye takat bulmaz. “*Ve elinde olmadan gözlerini Ali Emmi'den kaçırır. 'Kötü, bir daha ayağa kalkamayacak gibi' diye geçirir içinden. Öksürük nöbetinin ardından Salih, Ali Emmi'ye “bir iki defa kaçamak bakar. Ali Emmi gidiyordu”* (Buğra 2020: 359-360). Kenan Bey'in durumunu gören Rahmi de “*sanki onu görmemek ve unutmak istermiş gibi*” konuşur (Buğra 1992: 136).

Bahsedilen ölümlerin, romanların genel tematik yönüyle ilişkilerinin yanında romandaki olay akışıyla da ilgileri vardır. Osman Gazi'nin ölümü romanı derler toparlar bir sonuca bağlar. Zaten onun ölümü, başkişinin ölümüdür. Diğer üç ölüm, başkişi ölümü değildir. Ali Emmi'nin ölümüyle roman başkişisinin (Küçük Ağa) doğrudan ilişkisi yoktur. Ali Emmi'nin ölümü; Çolak Salih, Reis Bey, Küçük Hacı üzerinde etkili olur. Temel meselenin ortaya konduğu ve tartışılmaya başlandığı romanın ilk yarısında özellikle Çolak Salih, belki başkişi kadar ön planda bir isimdir. Çolak Salih, Ali Emmi'nin durumunu görünce ve Küçük Ağa'nın ailesinin akıbetini öğrenince, “*Hey kurban olduğum Akşehir!*” diye girdiği Akşehir'den kaçır gibi ayrılır. Yine Reis Bey de Akşehir'de etkili bir isimdir. Reis Bey, Ali Emmi'nin ölüm sürecinde romanın temel meselesi zaferi, kurtuluşu, hatta kurtuluş sonrasını düşünür. “*Zaferi görmeden ölmem ben*” diyen Ali Emmi'nin karlar altındaki mezarının başından ağlayarak ayrılırken “*zaferi görmeliydi*” diye hıçkırır. Ali Emmi'nin ölüm sürecinin uzunca anlatılması, olay dizilişi üzerinden bakıldığında şöyle de yorumlanabilir:

İstanbul Hoca'nın Akşehir'den ayrılışına denk gelen romanın yarıya yakınında olaylar Akşehir merkezli ve kişi kadrosu olarak oldukça geniş katılımı devam eder. Akşehir'den ayrılmak zorunda kalan Hoca, Küçük Ağa olduktan, özellikle Tevfik-Ethem Bey'e katıldıktan sonra roman sanki farklı bir atmosfere girer. Akşehir merkezli anlatımlardaki okuyucuyu saran hava dağılır gibi olur. Küçük Ağa'nın muhasebeleri, Ankara ile Tevfik-Ethem Bey ilişkilerinin nasıl bir sonuca varacağı öne çıkar. Bu konu Milli Mücadele sürecinde önemlidir. Tarık Buğra, Küçük Ağa'da önemli konuyu yorumlar. Ancak romanın Kütahya yöresi ve ardından Ankara'da geçen bölümlerinin Akşehir ve yöresinde geçen ilk yarısı kadar okuru sarmayacağı söylenebilir. Kütahya yöresinde devam ederken olaylara bir ara verilip olayların Akşehir'e alınması ve Ali Emmi'nin ölüm sürecinin uzunca anlatılması romana yeniden ilk yarıdaki sıcak atmosferi getirir. Kütahya civarında farklı hesaplar yürürken ülkede bir yandan da günlük hayatın, ölümlerin devam ettiğini gösterir. Şurası da önemlidir: Tarık Buğra günlük hayatı; Ali Emmi'nin ölümünü de romanın temel meselesiyle ilişkilendirir. Ali Emmi, zaferi görmeden ölmek istemez.

Kenan Bey'i ölüme götürecek hastalığın ortaya çıkışı, romanın başkişisi Rahmi'nin karar alma sürecini doğrudan etkiler. Bahsedildiği gibi Rahmi, Kenan Bey'in siyasete girme; siyaset yoluyla millete hizmet etme teklifini kabul etmeme kararı almıştır. Ancak hastalığın Kenan Bey'i getirdiği durumu görüp hastanın işleri planlarken ölümü de düşündüğünü fark edince Kenan Bey'in teklifini kabul eder, onun başladığı işleri devam ettirir. Başkişinin/Rahmi'nin yürüyeceği yol Kenan Bey'in hastalığı ve ölümüyle belli olur. Ayrıca Rahmi, Kenan Bey'in ölüm sürecinde kendi hayatına (yetim büyüyen Rahmi'nin Kenan Bey'i baba gibi sevmesi) ve içine girdiği siyaset çevresine (mezarlık ve sonrası tanıklıklar) ve ölüme dair muhasebe yapar.

Eczacı Celâl'in ölüm süreci de romanda işlevsel bir yere sahiptir. Orhan, Handan, Celâl arasındaki ilişki, ne kadar uzak durmak istese de bu ilişkiyle başkişi Şerif'in bağı romanın sonlarında düğümlenir. Celâl'in ölümü bu düğümü çözer. Olaylar bir sonuca bağlanır. Roman da hemen hemen biter. Orhan, Handan, Celâl ilişkisinden ve şehir kulübü çevresinden uzaklaşmak için bir süre köylere giden Doktor Şerif, kasabaya dönüşünde milletvekilliği adaylığı teklifi alır. Şerif, Celâl'in ölümünden bir gün önce yapılan bu teklifin muhasebesini yapmış, teklife pek de sıcak bakmamıştır. Şerif'in teklifi kabul etmesi Celâl'in ölümü sonrasına denk gelir. Bu ölüm Şerif'in kasabadan; Orhan, Handan, şehir kulübü çevresinden uzaklaşmak isteğini pekiştirmiş olabilir.

Roman türü, anlattığı zamanın günlük hayatına, insan zihniyetine dair oldukça geniş malzeme barındırır. Bu ölümler, söz konusu dönmelerde günlük hayatın içerisinde ölüm sürecindeki insan ilişkilerini de gösterir. Osman Gazi ve Ali Emmi evlerinde, dostlarının yanında ölürlür. Ölüm süreci uzunca anlatılan Ali Emmi'nin ölümü, geleneksel hayatın içerisindeki ölüm sürecini adım adım ve ayrıntılarıyla gösterir.

Yukarıda ayrıntıları verilen ölüm sürecinde Ali Emmi hastalanır. Evinden çıkmaz. Ev ortamında yapılması gerekenler yapılır. Daha yakın dostları (Küçük Hacı, Reis Bey) ziyaretine gelir, yapılacak şeyleri yaparlar. Hastalık ilerleyince aile, hastanın en yakın arkadaşlarına (Küçük Hacı) haber verir. Tıp/doktor, yapılması gerekenleri yapar; hastaya iyi şeyler söyler, moral verir. Gerçek durumu hasta yakınlarına söyler. Durumdan haberdar olan çevre hastayı ziyaret eder. Hastanın durumu daha da ağırlaşınca hasta ve ev halkı yalnız bırakılmaz. Hastanın, ailenin yakınları hastanın yanından ayrılmaz. Bu süreçte dua edilir, Kur'an okunur (Küçük Hacı, Haşim Hoca).

Tarık Buğra'nın anlatımında romanın diğer bölümlerinde ve diğer romanlarında olduğu gibi Ali Emmi'nin ölüm sürecinde de dönemin günlük hayatına (mekân özellikleri, eşyalar, giyim, yeme içme, insan ilişkileri vb.) dair pek çok malzeme vardır: Ali Emmi *sedirde* yatar. Ziyaretçilere *ıhlamur*, yanında *kuru üzüm* ikram edilir. Odada *ocak* yanar. Küçük Hacı'nın *kuşağında çift kapaklı Serkisof* vardır. Odayı *beş numaralı lamba* aydınlatır, Topal Salim'in kahvesinde pencere camlarının kırık yerlerine yapıştırılmış *helvacı kâğıtları* poff diye çukurlaşır vb.

Bahsedilen ölümler roman kişilerinin kişilikleri ve bu kişiliğin romanın meselesiyle ilgisi, olay örgüsünde ve başkışının dünyasındaki yeri, romana konu olan dönemin bakışını yansıtmayı, günlük hayattan izler taşımasının yanında romanın yazarının ölüm karşısındaki duruşuna dair de bir şeyler söyler. Elbette her şeyden önce yazarın romanın teklif edilen tematik tarafında duran kişilerinin ve çevrenin ölüm karşısındaki duruşlarını benimsediği söylenebilir. Osman Gazi, Yahşi Fakı, Ali Emmi, Çolak Salih, Reis Bey, Küçük Hacı, Kenan Bey, Rahmi'nin ölüm karşısındaki tavırlarını yazarın da benimsediği söylenebilir. Bunun yanında, özellikle Ali Emmi'nin ölüm sürecindeki sahnelerde anlatıcının ölüm ve ölüm süreciyle ilgili sözleri, yazarın da bu konuya bakışı olarak değerlendirilebilir. Ali Emmi'nin ölüm süreci bu yönüyle de epey zengindir. Şu sözler gibi:

“Ali Emmi'nin artık o hiçbir zaman bilinmeyen ve bilinmeyecek olan tek kişilik mücadeleye, o yardım kabul etmeyen ve sonucu değiştirilemez kavgaya düştüğü belliydi. Artık hiçbir dostluk, hiçbir dilek ve duygu onunla beraber olamaz, ona ulaşamazdı. Ali Emmi, Adem ile Havva'dan beri bütün insanların tek başlarına çıktıkları büyük yolculuğun eşiğinde idi. Bilinen ve önlemez macera milyonlarca yıldan sonra bir kere daha bu alacakaranlık odada tekrarlanıyordu. Ve dünyanın kesin, en çok bilinen gerçeği olduğu hâlde olağanlaşamıyor, geride kalanların arasında sarsacak üç beş kişi, muncıklayacak birkaç kalp bulabiliyordu” (Buğra 2020: 375)
“Zaman sonsuzluğun ötesinde sâkin ve büyük bir nehir gibi akıyor, akıyor, fakat idraki imkânsız bir şekilde akıyordu. Ali Emmi, bilinen ve bilinebilecek, bilinmeyen ve asla bilinmeyecek olanın eşiğindeydi” (Buğra 2020: 393).

Dört romanına yansıyan ölüm düşüncesi üzerinde durduğumuz Tarık Buğra, kendi ölümünün yaklaştığını sezdiğinde ölüme dair düşüncelerini okurlarıyla paylaşır:

“Bir insan yaşlandıktan ve kendine düşenleri yaptıktan sonra yapacağı bir şey daha kalıyor ki, o da huzur içinde ölümle dostluk kurmaktır. Böyle buyurmuş dört bin yıl önce Sayın Meng Hisian. [...] İnsan, hangi hayhuyun, hangi keşmekeşin içinde olursa olsun, günlük yaşayışında o dostluğu kurmak için bir düşünce, bir iç murakabe zamanı ayırmalıdır. [...] Benim başaramadığım şey, ölümle değil, Tarık Buğra ile dostluk kurmakmış; anladım. Ve, yapacağım son işin bu dostluğu kurmak olduğuna hükmettim; çünkü bu dostluğu gerçekleştiremezsem huzura kavuşamayacağıma, bu yüzden ölümle dostluğumun da tamamlanamayacağına inandım” (Ayvazoğlu 1995: 116-117).

Osman Gazi, Ali Emmi ve Kenan Bey'in kendileriyle dost olan, ölümle de dostluk kurmuş kişiler olduğu söylenebilir. Celâl ise en başta kendisiyle dost olamamıştır.

Sonuç

Roman hem dil ve anlatım hem de ele alınacak konuyu istenen düzeyde tartışmaya izin vermesi yönüyle oldukça geniş imkânlı bir türdür. İyi romancılar bu imkânları iyi kullanırlar. Onların romanları dil ve anlatım yanında tematik yönleriyle de okurların bakış açılarını zenginleştirir, okura yeni teklifler sunarlar. Tarık Buğra da iyi bir romancıdır. Onun anlatımında Türkçenin anlatım zenginliğini, gücünü, güzelliğini görebiliriz.

Romanlarındaki ana meselelere bir de onun teklifleriyle bakarız. Ancak Tarık Buğra da diğer iyi romancılar gibi ana meseleyi tartışırken pek çok konuyu romana dahil eder. Bu bir anlamda zorunluluktur. Çünkü temel meselesi ne olursa olsun roman hayatı anlatır. Hayatın olduğu yerde de her şey vardır. Romanlarında Türkiye'nin geçirdiği önemli dönemeçleri konu edinmesiyle tanınan Tarık Buğra, bu konuları tartışırken hayatın içinden farklı konuları roman dünyasına taşımıştır. Bu konulardan birisi de ölümdür. Yazıya konu olan dört romanın herbirinde, biri romanın başkışısı (Osman Gazi) olmak üzere dört kişinin ölümleri, ölüm hakkında farklı açılardan yorum yapmaya imkân verecek genişlikte anlatılır. Her bir ölüm ile roman kişilerinin yaşayışı, hayata bakışı arasında ilişki kurulur. Hayata bakışları benzer kişilerin ölüm süreçleri, bu süreçte yakınlarıyla ilişkileri, arkalarından söylenenler benzerdir. Roman başkışısı Osman Gazi'nin ölümü ile Ali Emmi'nin ölümleri romanın meselesiyle de ilişkilendirilir. Diğer iki ölüm (Kenan Bey, Celâl) roman başkışısının kararlarını doğrudan etkiler, dolayısıyla romanın meselesiyle ilişkilidir. Söz konusu ölümler olayların geçtiği dönemde insanların ölüme bakışları ve günlük hayatın içerisinde ölüm süreci konusunda bol malzeme verir. Anlatılan, Tarık Buğra'nın ölüme bakışı konusunda yorum yapmaya da imkân vermektedir.

Kaynakça

- Ayvazoğlu, Beşir (1995). *Tarık Buğra*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Barbarosoğlu, Fatma (2022). *Aslında O Ölmedi*, (1. Baskı), İstanbul: Profil Kitap.
- Buğra, Tarık (1992). *Yağmur Beklerken*, (4. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, Tarık (1996). *Dönemeçte*, (5. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, Tarık (1998). *Osmancık*, (9. Basım). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Buğra, Tarık (2020). *Küçük Ağa*, (40. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulut, Yıldray (2014). *Tarık Buğra'nın Romancılığı*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, Mehmet (2018). *Tarık Buğra*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Yıldız, Alpay Doğan (2021). *Romanda Zaman*, (Ed. Veyse Şahin), “Bireysel ve Toplumsal Dönemeçte Zaman Kurgusu”, s. 363-377, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, Ebru Burcu (2012). *Tarık Buğra*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Etik kurul izni: Çalışmada herhangi bir etik kurul iznine gerek yoktur.

Ethics committee approval: There is no need for any ethical committee approval for the study.

Destekleyen kurum / kuruluşlar: Herhangi bir kurum/kuruluştan destek alınmamıştır.

Supporting-sponsor institutions or organizations: No support was received from any institution/organization.

Katkı oranı: Tek yazar %100.

Author contribution percentage: Sole author.

Çıkar çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Conflict of interest: There is no conflict of interest.

Yapay zekâ kullanımı: Çalışmada yapay zekâ kullanılmamıştır.

Use of artificial intelligence: Artificial intelligence was not used in the study.

Bu dergide yayımlanan çalışmaların telif hakları yazarlarda olup, CC-BY lisansı altında açık erişim olarak yayımlanmaktadır.
The copyrights of the works published in this journal belong to the authors, and they are published as open access under the CC-BY license.